

KOMUNISMUS A KŘESŤANSTVÍ

JOSEF LUKL HROMÁDKA

I.

Komunismus problémem dneška

Mé výklady nepodají vám soustavného rozboru našeho předmětu. Mohl jsem si pouze načrtnouti několik základních námětů. V diskusi, která bude následovat, vnesete jistě sami jiné podněty; a nakonec si budeme moci jakž takž shrnout podstatné zásady, podle kterých bychom měli rozebírat a řešit svůj problém komunismu a křesťanství.

Při pozorování dnešního světového proudění vám neujde, že dvě mohutné síly se chystají k duchovně-politickému zápolení, třeba to nemusí být katastrofální konflikt. Protestanti vůbec, a českoslovenští evangelíci zvláště, musejí k nim zaujmout stanovisko kladně i kriticky. Jednak to je mezinárodní katolictví, vedené Římem, jednak komunismus, řízený ze svého moskevského střediska. Nevíme dobře, jaké politické tendence zvítězí v západním katolictví, zda sociálně a politicky radikální či konzervativní a zpátečnické. Ani pečlivý mezinárodní pozorovatel se neodváží předpovědět s naprostou bezpečností, co se ukáže mohutnější silou: protisovětská fronta katolická, dnes usilovně a pečlivě organisovaná hierarchií irskou v Severní Americe, jihoamerickou a španělskou, a podporovaná vášnivě protiruskými živly polské emigrace, anebo lidové hnutí katolické, vedené „podzemními“, sociálně pokrokovými představiteli širokých zástupů protifašistických a také několika vynikajícími mysliteli v oblasti ducha. Jest však veliké nebezpečí, že buržoasně konzervativní protestanti na Západě (evropském i americkém) budou podpírat v tomto světovém zápase protisovětskou frontu katolickou a stanou se bezduchým přívěskem a sekundantem odumírajícího světa. Ale nechci mluvit o této frontě. Mým úkolem jest otázka komunismu.

Znatel dějin ví, že v rozhodujících, přelomných údobích dějinných vždycky nějaké dynamické hnutí dávalo celému vývoji zvláštní charakter a směr. Kolem tohoto hnutí se točily všechny hlavní problémy kulturní, mravní, náboženské stejně jako so-ciální a politické. Všimněte si zhruba např. patnáctého století! Co tenkrát znamenala nejen pro náš lid, nýbrž pro celý tehdejší vzdělaný svět husitská revoluce! Byl to otrásavý výbuch v prvé řadě ovšem duchovní a mravní, ale s velikými důsledky sociálně politickými. Církev, myslitelé, rozmanité skupiny náboženské nebo kulturní v 15. století přímo nebo nepřímou reagovaly na to, co se dalo v našich zemích. Nechci říci, že husitská revoluce ovládla Evropu. Ale tam, kde vznikla, ukázaly se trhliny, které odhalily hluboko nedostatky tehdejšího pořádku mravně duchovního a ukazovaly směr, tendenci nového myšlení, toužení a budování. Lidé odpovídali na naši revoluci a reformaci buď s odporem a nenávistí, anebo

s velikým nadšením. Nikdo z rozhodujících představitelů tehdejší společnosti a nikdo, kdo měl živelný zájem o samy základy církevního, právního nebo sociálního řádu, nemohl se vyhnouti otázce, co o husitských zásadách a snahách soudí. Musel míti k nim buď kladný, anebo záporný vztah!

Anebo později, koncem 18. a počátkem 19. století, francouzská revoluce! Byl to takový ořes myšlenkový i politický, že filosofové, státovědci, vychovatelé, kazatelé, státníci, králové buď se chvěli hrůzou a odporem, anebo si od něho slibovali, že starý, zpuchřelý a tyranský svět definitivně padne a život národů se rozvine do nových, snesitelnějších a důstojnějších forem. Nikdo nemohl ignorovat, co francouzská revoluce hlásala a uskutečňovala! A právě proto, že bylo nutno se s ní vyrovnat nějakým způsobem, kladně kriticky, záporně, dala své době směr a charakter, stala se jedním z mezníků ve světových dějinách.

Dnes je komunismus, anebo lépe řečeno ruská revoluce komunistická z listopadu (podle ruského kalendáře z konce října) 1917 počátkem nového údobí dějinného, událostí, ke které lidé v celém světě zaujímají nějaký vztah. Je to tak ohromný historický fakt, že jsme se s ním dosud doopravdy nevypořádali. Všichni jsme tak trochu (až ovšem na radikální socialisty a komunisty) chtěli ji ignorovat po první světové válce. Byli jsme tak zaujati vítězstvím západních spojenců na francouzské a italské frontě, mírem versailleským a svou znovu nabytou samostatností, že jsme ani příliš nechtěli naslouchat tomu, co se dalo na východ od našich hranic. Jako bychom se báli, aby se naše problémy a úkoly příliš nezkomplikovaly a aby se v nových možných zmatcích nezhroutila základna, na které byla vybudována naše svoboda!

Ve skutečnosti však – dnes to vidíme zřetelně – bylo všechno, co následovalo bezprostředně po válce, určováno a formováno ruskou revolucí. Často přímo a viditelně, ještě častěji však nepřímou a zakrytě. Hlavní postavy na mírových konferencích 1918–1920 stály pod jejím vlivem; a buď kladně, anebo (častěji) záporně se rozhodovaly při smlouvách mírových podle toho, jak zachytí, zastaví a zabrzdí uvolněné síly revoluční. Ruská revoluce a nový sovětský stát byly stálým zdrojem neklidu, nepokoje, strachu a nedůvěry u jedněch, radostných nadějí a tužeb u druhých. Ale nikdo ji nemohl ignorovat; lidé se s ní museli nějakým způsobem vypořádat.

Díváme-li se na události posledních třiceti let z dějinné perspektivy, jeví se nám ruská revoluce dalekosáhlejší, otřesnější a dějinně mohutnější událostí, než sama první světová válka. Anebo lépe řečeno: době od první světové války až po mnichovskou tragedii dává ruská revoluce její zvláštní ráz a charakter. Do dneška jsme pod jejím dojmem. Právě po ukončení druhé světové války vidíme všechen dosah ruské listopadové (říjnové) revoluce a Sovětského svazu zřetelněji než před čtvrtstoletím. Jako se nedá z evropských dějin vyloučit reformace, francouzská revoluce, tak se nedá vyloučit ruská revoluce, ani to, co s ní přímo nebo nepřímou souvisí. Ruskou revolucí a sovětským státem byly vneseny do novodobé civilizace přízvuky, instituce a zásady, které se staly součástí dějin a budou spolutvořit dějiny zítřka, ač-li nějaká atomová bomba nezničí vše, co nazýváme lidskou vzdělaností.

S tímto faktem musíme se vypořádat i při svém dnešním jednání. Mluvíme-li o komunismu a křesťanství, nemůžeme o nich mluvit abstraktně. Pro mne jako theologa a zčásti filosofa by bylo jednoduché si sestavit několik náboženských a politických pouček či formulek a říci: zde se shodujeme, zde se neshodujeme, shodujeme se na 20, 50 či 75 procent. To nejde. Nežijeme v oblasti abstraktních školských formulek. Žijeme

v proudu převratného světového dění. Otázku po vztahu mezi komunismem a křesťanstvím můžeme probrat a prohovořit pouze na pozadí toho, co se stalo a děje ve světě aspoň v posledních třech (a více) desetiletích. Komunismus není jen poučka, theorie, politický názor. Komunismus, jak o něm mluvíme dnes, je převratný dějinný zjev a složitý proud sociálního života. Komunismus – toť sovětská revoluce a Sovětské Rusko. Komunismus – toť dělnické hnutí na podkladě marxistického programu. Komunismus – toť určitá filosofie, marxismus, vědecký socialismus, dialektický materialismus. Komunismus – toť také komunistické strany politické v Rusku, Číně, u nás a v mnoha jiných zemích. Komunismus – toť však také ona těžko definovatelná dynamika dnešních dějin, to, co jest ve vzduchu, co působí jako – po lidsku mluvě – nezastavitelné úsilí, aby rozvrácený svět byl postaven nikoli na osobních výhodách, zájmech, ziscích a výsadách, nýbrž na sociální rovnosti, bezpečnosti, kolektivní spolupráci lidových zástupů. Komunismus – toť zčásti temné, zčásti určité vědomí, že země a národy, které nesly až do roku 1938 odpovědnost za vedení a organizaci světového pořádku, nestačí už samy ani mravně, ani ideově, ani politicky, aby zvládly ohromné úkoly poválečného světa.

Vidíte, jaký je to komplex! Na jak mnoho zjevů a momentů dnešního života musíme myslet, abychom jakž takž moudře vystihli předmět, o kterém mluvíme! Nemůžete řešit otázku komunismu, aniž řeknete několik slov o SSSR, o dělnickém hnutí, o marxisticko-komunistické ideologii, o povaze politických stran komunistických u nás i jinde. Nežádejte ode mne ani od nikoho jiného formulovatého řešení! Nemám je. Naznačuji pouze několik svých postřehů a pozorování; a na vás je, abyste sami, ze svých zkušeností přispěli velkému kolektivnímu dílu, které nás čeká. Otázka komunismu a křesťanství může být řešena (i když ne rozřešena) v živém dějinném úsilí lidmi, kteří rozumějí situaci, mají víru ve svém srdci, statečnost podívat se kolem sebe a odvalu, jak jsem to naznačil včera, jít nikoli dozadu, nýbrž dopředu!

II.

Sovětský komunismus a dělnické hnutí

Řekl jsem, že když mluvíme o komunismu, máme do značné míry na mysli Sovětské Rusko. Ale nejsou to pojmy totožné. Sovětské Rusko je pojem obsáhlejší. Jest to celá bohatá tradice lidu, který žije na rozsáhlých plochách od Polska a od našich východních hranic až po Vladivostok na Tichém oceáně. Často se praví, že je to šestina zemské plochy. Sovětský Svaz nebyl vytvořen pouze komunismem a jeho zásadami. Byl arci zorganizován pod vedením komunistických vůdců a stran, ale byl spolutvořen sociální, politickou a duchovní tradicí, která v ruských krajích po staletí rostla a působila, která v době revoluční zčásti se uplatňovala, zčásti byla odsunuta na čas stranou a která dnes buduje sovětský život plnou měrou.

Při Sovětech a sovětském komunismu máme však na mysli více než marxismus. Ruský komunismus jest součástí mohutného dělnického hnutí, které začalo v Evropě asi před sto lety. Znáte-li historii evropského lidstva, víte, co znamená pro 19. a 20. století vznik a vývoj dělnického úsilí, aby se dostalo politických práv a zejména plné sociální bezpečnosti „proletářům“, to jest vrstvám, které neměly hmotného majetku a žily pouze z rukou (a hlav). Po velikém vítězství měšťáctva koncem 18. století a pak definitivně roku 1848 začínají se

tvořit dělnické kroužky a skupiny za vedení radikální inteligence, aby byl dokonán politický a sociální vývoj společenský. Evropská civilizace a evropský život nemohly se zastavit vítězstvím měšťanských vrstev a rolnické třídy. Zápas a úsilí musely pokračovat, až „proletáři rukou i hlav“ zaujmou rovnoprávné a zajištěné místo vedle měšťanů a rolníků, aby spolu s nimi se účastnili politické správy zemí a budovali hospodářský řád, ve kterém nebude ani vykořisťování, ani námezdního otroctví. Měšťák měl svůj dům a akcie, obchodník svůj obchod, rolník svoje pole, inteligence pak své diplomy a hodnosti. Co dělat, aby lidé, kteří neměli ničeho a zpravidla záviseli na libovůli svých zaměstnavatelů, dosáhli stejných společenských práv a stejné lidské důstojnosti?

Ano, co dělat, aby zmizely třídní rozdíly a aby příslušníkům a dětem kterýchkoli vrstev se dostalo stejné příležitosti, stejné ochrany, stejných záruk proti mocným tohoto světa? Aby vzdělanost se neomezovala pouze na tenkou vrstvu vyvolených a privilegovaných, nýbrž spočívala na širokých zástupech pracujícího lidu? Aby všechna práce, hlavou i rukou, ve školách i továrnách, v úřadech i na poli došla stejného uznání a posvěcení? Ano, dějiny se nemohly zastavit! I dělník, proletář se musil stát pánem, tj. člověkem s plnou a uznanou důstojností, s plnými nároky a právy účastnit se politického života a klidit ovoce své práce.

Dělnické hnutí politické i odborové zachvacovalo zemi za zemí. Začalo v zemích průmyslových, ale nakonec obepjalo i vrstvy za hranicemi pouhého průmyslového dělnictva. Tak zvané vyšší vrstvy se mu bránily. Zejména vlády monarchistické dělaly všechno, aby oslabily organizované hnutí socialistické. Dělnické strany (až na britskou Labour Party) byly svou povahou republikánské. Ale nepřitelem dělnického hnutí staly se zejména strany vyšší i střední buržoasie (Francie, Německo, u nás!). Všude lidé zámožnější, vyšší úřednictvo a pak ovšem představitelé velkého peněžního i podnikatelského kapitálu dělali všechno, aby dělnické strany socialistické byly buď potlačeny, anebo zatlačeny na okraj veřejného a kulturního života. I křesťanské církve často chybovaly, protože nepochopily dějinnou nutnost a mravní oprávněnost dělnického hnutí; nepostřehly, že se v něm projevuje nezadržitelně dynamická síla živé křesťanské tradice. Za vším tím odporem proti dějinnému proudu bylo mnoho sobectví, ale také mnoho nejistoty a strachu před čímsi neznámým a nevyzpytatelným; a mnoho slepého nepochopení pro dějinné skutečnosti.

Komunismus vůbec a ruský zvláště jest projevem neklidu a tužeb milionů tzv. vyděděných lidí. Jednak na ně navazuje, jednak nejvýrazněji a nejradikálněji vyjadřuje plán na přestavbu Evropy, na vytvoření nové životní struktury. Všichni velcí vůdcové ruského socialismu předkomunistického i komunistického prošli školou dělnického hnutí. Plechanov i Lenin prožili velkou část svého zralého života v Evropě, ve styku s dělnickými stranami a se socialistickou inteligencí.

Proč o tom mluvím? Komunismus vyjadřuje něco, co se nedá zastavit. Kdo by chtěl jakýmkoli způsobem zarazit tento dějinný proud, bude smeten. Postavíte-li hráze, jakési údolní přehradu, abyste zachytili a podlomili sílu, historický pochod oněch milionů, vlny buď prolomí vaše hráze, anebo se s ohromujícím hukotem převalí přes ně. Dějiny posledních 25 let nás poučují tak zřetelně, že pouze zatvrzelí slepci se nedají poučit. Katastrofy, jakou byl Mnichov a druhá světová válka, vznikají proto, že lidstvo a národy nepostihnou včas, co jest dějinně neodvratitelné a mravně oprávněné, a že chytrácky, sobecky anebo s nechápavou zaslepeností se pokoušejí

obrátit proud společenského života zpět, místo aby jej zachycovali do lepších právních řádů, do vhodnějších institucí a do čistších mravních zvyklostí. Mějme to na mysli právě na této konferenci! Zrakem víry odhadněme, jaké nezvratné skutečnosti před nás postavila historie, a neignorujme, co se nedá ignorovat!

Ale komunismus ruský jest ještě něco více než pouhé pokračování v dělnickém hnutí evropském. Mluvím tu zvláště o ruském komunismu, protože všechny ostatní komunistické strany, třeba vyrůstají ze svého národního a kulturního prostředí, odrážejí přímo nebo nepřímo tvářnost, vývoj a povahu ruského komunismu. Ruský komunismus jest dědicem velkolepého toužení a gigantické práce ruské pokrokové inteligence, která začala svou práci zhruba před sto roky. Kdo se obíráte díly ruských spisovatelů, novinářů, myslitelů, lidových vychovatelů asi tak od roku 1840, nemůžete se ubránit obdivu nad vroucností jejich tužeb, světlostí jejich pohledu, statečností vůči mocným tohoto světa a nad pathosem jejich lidského porozumění pro „urazené a ponížené“.

Čtěte jen jedno jméno za druhým, abyste porozuměli, co mám na mysli: Bělinskij, Gogol, Černyševskij, Herzen, Turgeněv, Gončarov, Dostojevskij, Tolstoj, Čechov, Gorkij! Co jméno, to burcovatel sociálního svědomí, tlumočnick smutku, utrpení mužiků a bídy dělníků, to duch hledající nejvhodnější cesty pro naplnění lidských tužeb po spravedlnosti a bratrství. Všichni oni duchové, a ještě mnoho jiných, připravovali přímo nebo nepřímo to, co nazýváme ruským socialismem, komunistickou revolucí.

Všichni si tohoto faktu všimněme velmi dobře! Znáte-li skryté souvislosti mezi dnešním sovětským Ruskem a myšlenkovou, duchovní, literární prací největších ruských myslitelů v minulém století, ukáže se vám ruská přítomnost v kladnějším, pronikavějším světle. Ale také komunisté, naši i jiní, si musejí dobře povšimnout toho, že ruský komunismus není jen pokračováním v dělnickém hnutí evropském, nýbrž dědicem duchovního, myšlenkového, mravního a kulturního bohatství, které nastřádala v pravém slova smyslu pokroková inteligence. Za mocným hnutím sociálně politickým ruské komunistické strany působily ideje, tužby, smutky a výkřiky těch, kdož duchovním a mravním zrakem prohlédli hluboko do bídy lidské společnosti ještě dříve, než si samy oběti společenského bezpráví a lidského sobectví uvědomily, jakým životem žijí.

III.

Komunistická filosofie

Ruský komunismus stojí také na určité propracované a soustavné filosofii. Socialistické a komunistické hnutí není jenom nahodilým, přechodným, pomíjivým hnutím, nýbrž součástí celkového dějinného vývoje evropského a světového. Filosofie komunistická chce odpovědět na všechny podstatné otázky dějinného, společenského a osobního života. Je to filosofie, se kterou můžete nesouhlasit, proti které můžete mít mnoho zdůvodněných námitek, ale které musíte rozumět (řekl bych kladně rozumět), abyste pochopili smysl komunismu, jeho dějinné poslání, jeho přínos do kulturního života i jeho nedostatky.

Masaryk vydal skoro před padesáti lety velkou knihu o Otázce sociální. Pokusil se otevřít oči českého inteligenta a vůbec českých lidí pro tuto všeobšáhlost socialistického hnutí. Krok za krokem vykládal jeho místo v myšlenkovém, mravním a kulturním vývoji evropském. Na jeho filosofii (marxismu) ukazoval ideje a nedostatky moderního myšlení, mravnosti, politiky a veřejného života vůbec. Chtěl přesvědčit své čtenáře, že socialismus přesahuje daleko rámec pouhé politické strany anebo sociální třídy. Před časem bylo řečeno význačným představitelem českého komunismu, že český inteligent zná marxismus pouze z Masarykovy Otázky sociální. Nemyslím. Průměrný český vzdělanec Masaryka nestudoval dost vnímavě a pozorně; převedl si jeho názory pouze na několik laciných formulek („marxismus je překonán“), místo aby vystihl, že Masaryk chce svou kritikou a revisí zdokonalit, myšlenkově upevnit a mravně zajistit to, co opravdu velkého a revolučního Marx a dělnické hnutí vybojovávali. Masarykovo „překonávání“ marxismu nechtělo zarazit nástup dělnického úsilí socialistického, nechtělo sloužit sociálnímu konservatismu, nechtělo podlamovat zápas o sociální přestavbu světa; chtělo spíše marxistickou filosofii i činnost očistit a učinit trvalým a kulturně plodným zásahem do lidských dějin. Odtud jeho pečlivé zkoumání toho, co mělo v marxistickém hnutí mravní, myšlenkovou a kulturní únosnost a co v něm naopak bylo přítěží a rozkladným živlem.

Není snadno vyložit případně a spravedlivě smysl filosofie marxistické (a leninské). Nazývá se dnes sama dialektickým materialismem; jindy také hospodářským materialismem. Vychází z předpokladu, že celá lidská historie se všemi svými oblastmi kulturními (stát, politika, filosofie, umění, mravnost, náboženské snažení) nedá se vyložit a pochopit, nebereme-li zřetel k hmotným (materiálním), hospodářským a sociálním poměrům. Jak se tyto poměry s výrobou a distribucí hmotných statků utvářejí, podle toho také nabývá celkový život kulturní a duchovní své určité formy a povahy. Musíme být opatrní a nesmíme rozumět této filosofii tak, jako by duchovní a kulturní život byl mechanickým projevem hospodářského stavu a organizace určité doby. Marxisté připouštějí, že – jak praví Engels – hospodářský stav je základem, ale rozličné stránky nadstavby, politické formy třídního boje, ústavy, jaké zřídila po dobytém vítězství vítězná třída, politické, právní, filosofické teorie, náboženské názory, také působí na průběh dějinných bojů a mnohdy určují jejich formu.

Nemáme času, abychom podrobně vyložili, co se tím myslí a jak se má rozumět závislosti duchovního života na poměrech hmotných. Upozorníme pouze na hlavní zásady: Marxismus chce vyložit dějiny z dějin samých. Neuznává věčných, absolutních pravd a norem, které jsou nad dějinami. Odmítá názor, že do dějinného proudu a vývoje zasahuje něco, co se nedá vyložit dějinami a co „žije“ jako naddějinná skutečnost. Ani Bůh, ani věčné ideje, ani absolutní normy a zákony mravní, ani lidská duchovní podstata nebo rozumově mravní osobnost nejsou naddějinně reálné; jsou spíše lidskými pojmy, projevem, výtvorem dějinného procesu, při kterém materiální poměry hospodářské mají význam rozhodující. Všechno, co filosofové nebo lidé víry vykládali a přijímali jako skutečnosti a síly naddějinné, má i původ, existenci a smysl pouze v dějinách.

Dějinný proces je kusem přírody. Mezi ním a přírodním procesem není rozdílu. Je jedinou rovinou, která existuje a ve které se rodí, vyvíjí a umírá vše, co jindy lidé promítali do oblastí věčna a absolutna. V dějinách vznikají krise a spory, katastrofy a převraty; někdy se zdá, jako by takové přelomy se nedaly vysvětlit bez zásahu Prozřetelnosti anebo věčných pravd naddějinných. Ale to se zdá pouze, praví marxisté, protože jsme

dost pečlivě neprozkoumali dějinný proces, který v sobě a ze sebe vytváří krize, skoky dopředu a zvraty. Každý nový útvar, každá nová forma hospodářského života vytváří dialekticky poměry, ze kterých se rodí síly odporující útvarům dřívějším a působící takové napětí sociálně hospodářské, že pouze nová stavba třídní a hospodářská může uvolnit napětí a vytvořit podmínky k novému životu politickému i kulturnímu. Při takové přestavbě a přelomu působí také ovšem politické, mravní, filosofické a náboženské ideje; někdy se zdá, že ideologie (jednou filosofické, jindy náboženské) byly rozhodujícím činitelem v dějinných převratech. Avšak doopravdy rozhodující, ženoucí silou byly vždy podle Marxe a jeho školy hospodářské skutečnosti a motivy.

Názorněji řečeno: Filosofie marxisticko-leninská snesla nebe na zemi a obrátila lidskou pozornost především na materiální podmínky a předpoklady politiky, kultury a duchovního snažení. Chceš-li rozumět dějinám, praví se nám, všímej si, v jaké hospodářské stavbě žijí lidé, kolik lidí pracuje a vyrábí, kolik jenom žije z práce jiných; jak velká je třída pracujících, jak velká vykořisťovatelů! Všímej si toho, jinak neporozumíš smyslu určité epochy dějinné, ani lidské civilizace! Ale všímej si také sama sebe, jak pronikavý jest u tebe hospodářský a hmotný zájem, jak často rozhoduje motiv zisku nad tvým náboženstvím a mravností! Všímej si, praví marxista, jak neodvratně vede např. kapitalismus, který byl kdysi pokrokem proti feudálnímu řádu, k tomu, že hospodářská moc se stále více hromadí v rukou malého počtu podnikatelů a trustů a že velká většina vykořisťovaných se organizuje, aby vyrvala z rukou menšiny výrobní prostředky a udělala je majetkem celé společnosti!

Marxisté vytvořili ucelenou filosofii dějinnou a vyložili, jak od pravěku k dnešku hospodářská, materiální základna přetvářela lidský život ve vyšší a vyšší formy sociální. Zajímavé je čísti marxistické dějiny filosofie, výklad o tom, jak všichni vedoucí myslitelé, Platón, Aristoteles, Augustin, Tomáš Akvinský, moderní filosofové, svými názory a soustavami chtěli odůvodnit myšlenkově, přímo nebo nepřímo, ten společenský pořádek, ve kterém žili. Nesouhlasím s tímto názorem, ale přiznávám, že mně takové výklady pomohly nejednou, abych názorněji, živěji porozuměl filosofickým ideám. Nebo jiný důraz marxistických myslitelů: Filosofie má být na to, aby budovala prakticky spravedlivější pořádky. Marx to pověděl pěkně: Dříve filosofové vykládali svět rozumově, naše filosofie chce přetvořit svět! Má to své háčky a nedostatky, ale vskutku potřebujeme filosofie, která není jen výtvozem nezaujatého, chladného diváka ve světě, nýbrž roste z našeho horoucího zájmu, aby svět byl lepší a spravedlivější a aby jeho pořádky zajišťovaly lidskou důstojnost, právo a svobodu účinněji než pořádky staré!

Filosofie komunistická důsledně pak vysvětluje dějiny naší civilizace i naší doby jako zápas mezi těmi, co vládou majetkem a výrobními prostředky, a těmi, co ničeho nemají (proletáři). Za vším děním politickým a všemi útvary státními vidí tento zápas. Dějiny politické jsou prý dějinami třídního boje. Stát a jeho instituce vždycky v dějinách sloužily majetným třídám, aby jejich majetek a výsady byly chráněny proti vrstvám nemajetným. Za všemi velkými, převratnými proudy náboženskými slyší marxisté pochod těch, kdož se bouří proti starým pořádkům sociálním. Křesťanství prý bylo ve své původní formě hnutím proletářským, nástupem vyděděnců na cestu k vyššímu životu sociálnímu. Co jest Husova revoluce jiného než výbuch sociální? Je pravda, že staří křesťané i husité mluvili řečí náboženskou a byli vedeni touhami po vyšším mravním

a náboženském životě; je pravda, že jejich pathos duchovní měl ohromnou sílu budovatelskou. Ale za náboženskými idejemi a touhami odhalíte síly a motivy sociální a hospodářské. Ve hnutí husitském najdete zápas o to, aby drobný český zeman, sedlák, řemeslník otrásl výsadami pánů a bohatých měšťanů, aby český živel byl zorganizován důstojněji a spravedlivěji.

Celé dějiny jsou, opakujeme po marxistech, stálým zápasem mezi těmi, co mají mnoho a nabývají více, a těmi, co ničeho nemají, co ničeho nemohou ztratit „kromě svých okovů“. A jed-nou přijde chvíle, kdy třída proletářů povalí malou vrstvu kapitalistů a jejich přísluhovačů, převezme diktaturu nad společností, zlikviduje třídní rozdíly, „zruší“ třídy a vytvoří beztřídní společnost. Potom bude odumírat i státní moc, neboť odpadne potřeba, aby majetek byl chráněn proti proletářům. Nebude boháčů, ani proletářů. Nastane doba rovnosti a plné svobody. Vzrušení, se kterým mluvivali staří socialisté a komunisté o poslední etapě lidských dějin, připomínalo nadějně očekávání, se kterým křesťané se dívají ke dni „příští Kristova“. Ano, katastrofy v průběhu dějin jsou nutné, nevyhnutelné. Bez nich dějiny se nepohnou kupředu! Proto komunista není sklíčen dějinnými otřesy. Nedívá se na ně s pesimistickou nevrlostí. Spíše je vítá jako projev dějinné dynamiky, jako vzestup na vyšší stupeň lidské spravedlnosti a důstojnosti.

Jen velmi stručně jsem mohl načrtnout hlavní složky filosofie, na které stojí komunismus. Leninismus chce být pravým, původním marxismem, přizpůsobeným ruskému prostředí a dějinné situaci, ve které skončily přípravy k nástupu, ve které byl zahájen zápas proti kapitalistickému imperialismu. Proletáři v Rusku svrhli tyranii feudální i buržoasní, vyhlásili svou („proletářskou“) diktaturu a začali budovat beztřídní společnost, zatím aspoň v jednom státě.

IV.

Komunistické strany

Komunismus u nás i ve světě – to jsou také konkrétní komunistické strany. Mnoho lidí se dává mást praxí politických stran. Ale otázka komunismu není totožná s otázkou komunistických stran, třeba oba tyto pojmy se nedají odloučit od sebe. Zajisté, komunistické strany mají dnes, jak jsme řekli, dějinně významnou úlohu tím, že politicky reprezentují sociálně politickou útočnost a průbojnost dnešní doby. Ale jinak nabraly do svého náručí i lidi, kteří s nimi nemají nic společného. Navěšelo se na ně mnoho slabochů i chytráků; jedni z oportunistů a sobectví, jiní z nahodilých důvodů místních nebo časových. Sejdete se s jednotlivci, kteří vám řeknou, že se přidali ke komunismu, protože sovětské Rusko zajišťuje nejlépe vítězství Slovanstva. Budiž. Ale není-li za tímto důvodem nic více, není to ještě komunismus. Jiným zajišťuje komunistická strana vliv a moc, jiní zase se domnívají, že členstvím v ní si nejlépe zabezpečí beztrestnost za spáchané hříchy, chyby nebo omyly v minulých letech. V době revolučních převratů a zmatků zvíří se voda dějinného života tak, že se na povrch dostane všelijaký kal. Snad to jinak ani nemůže být. Dejte proto pozor a posuzujte komunismus podle

programu a základní povahy komunistické strany, nikoli podle dočasných souputovníků a podle denních, přechodných a nahodilých nedostatků!

Jest třeba, abychom i o těchto konkrétních otázkách mluvili přímo a s dobrou vůlí. Mluvím vskutku o nich bez zaujatosti a rozčilení. Opravdoví, skuteční komunisté musejí nám být milí. Musíme jim pomáhat v jejich odpovědném postavení jak proti předsudkům některých našich skupin, tak i proti nebezpečí z toho, že se na ně navěšelo tolik přepodivných živlů, které se mohou stát povážlivou přítěží právě proto, že komunisté jsou vedoucí a tak odpovědnou stranou. Ano, musíme mluvit otevřeně. Český i slovenský život je nabit nedůvěrou. Zjistil jsem, že mnoho lidí se bojí mluvit otevřeně a potácí se mezi narážkami, strachem, podezíráním a neplodným kverulantstvím. Právě proto, že nástup komunistické strany znamená pokrok v našem veřejném životě a že se pod jejím vedením statisíce dělnictva zasazují do plodné, konstruktivní práce, potřebují naši komunisté pomoci a kladné kritiky. Bez ukázněné a silné komunistické strany nedá se zažehnat nebezpečí sociální a politické reakce. Ale reakce se rodí z chyb, mravní neoprávněnosti a sobecké svévole těch, kdož jsou odpovědní za zdraví veřejného života. A dnes velká míra odpovědnosti leží na komunistech.

V.

Komunismus a křesťanská tradice

Ale nyní mne zastavíte a zeptáte se: Jak to, že nám vykládáš pouze o komunismu? Chceme přece slyšet o komunismu a křesťanství! Pokud jste poslouchali pozorně, mohli jste vycítit, že všechny mé dosavadní poznámky byly určeny hlediskem křesťanským. Nyní však bych chtěl říci na adresu vaši i na adresu komunistů, že komunismus ve své podstatě, jak jej známe z evropského života, jest nemyslitelný bez pozadí křesťanské vzdělanosti. Nevěřím, že by komunismus se svou filosofií i sociálně politickou dynamikou mohl vzniknout někde jinde než na půdě zorané křesťanskou duchovní tradicí a civilisací. Komunisté nám poznovu a poznovu vykládají vývoj evropské společnosti z otroctví přes feudální zřízení a středověké rytířství k měšťáctví, kapitalismu, liberalismu, socialismu a komunismu. To je přece historie křesťanských národů! Zajisté, bylo by pošetilostí a ignorancí popírat, že v tomto vývoji působily často rozhodujícím vlivem poměry hmotné a motivy hospodářské. Ale za vnějším děním politickým a hospodářským vycítíte tep srdcí a duší, které ve všedním životě, v osobním i veřejném rozhodování, ve tvoření zákonů a řádů, v poměru mezi člověkem a člověkem, jedincem a společností byly vedeny a hněteny motivy křesťanské víry. Dějiny nejsou tvořeny pouze tím, co se dá nahmatat a sociologicky popsat. Dějiny jsou tvořeny, i hmotné a politické řády, skrytými, někdy těžko popsatelnými, a přece živými motivy víry. Křesťanova víra jest určitým vztahem ke světu a životu, vztahem, který se podstatně liší od orientální nálady náboženské nebo i od idealistické spekulace řecké. Křesťan věří v poselství prorocké a apoštolské, že Pán Bůh, ve své svrchované spravedlnosti a lásce sestoupil v Ježíši Kristu do našeho všelijak porušeného a bezmocného světa, aby nás vysvobodil z hříchu, mdloby a smrti a aby si nás posvětil k svému dílu ve světě. Tato víra má pro něho a pro jeho vztah k lidem, společnosti a státu zcela určitý dosah a sílu. V jejím světle vidí závažnost a neodbytnost své odpovědnosti za duchovní i hmotnou bídu ve světě tak, že celá jeho činnost – také sociální a politická – nabývá osobité dynamiky.

Je pravda, že v křesťanských dějinách často zmlklo spravedlivé rozhořčení proti bezpráví. Často se ztratil důraz na lidskou odpovědnost za duchovní i hmotné utrpení. Lidé zapomínali na sympatii a na povinnost pomáhat hladovým v zápase o chléb. Zapomínali, že prosba „chléb náš vezdejší dejž nám dnes“ má praktické důsledky pro náš poměr k bližnímu, který trpí duševně i hmotně bezprávím, vykořisťováním a tyranii. I v této chvíli vzpomínám, co kdysi T. G. Masaryk řekl jako kandidát poslanectví na Valašsku: „Neuznávám filosofie, která zapomíná na chléb.“ Ano, co je to za filosofii, když se ztrácí v abstraktních představách a nechce rozumět člověku, který strádá hladem a hyne lidskou bezcitností? Filosofie má zajišťovat také hmotný chléb pro hladové a ochranu proti bezpráví a tyranii. V našem myšlení a náboženském životě je podstatná chyba, myšlenková a duchovní chyba, jestliže v nás nebudí sympatického porozumění pro lidi, o které se nikdo nestará a kteří hynou někde na okraji našeho života, protože se dostali pod kola našich vadných a nelítostných pořádků hospodářských. Když čtete Marxe a Lenina, nebo ruské vzdělance, kteří připravovali revoluci v Rusku, cítíte ohlas toho, co zvěstovali starozákonní proroci a novozákonní apoštolové. Kdo má jemné oči a bystrý sluch, ten to vidí a slyší. Komunismus, jak jej známe z jeho myšlenkového i praktického úsilí, z jeho všeobšíhlé dynamiky, je nemyslitelný v zemích, které nepoznaly evangelia o svrchovaném Bohu, sestoupivším do temného údolí lidského života, které neznají bouřlivých tužeb lidských, aby i vnější řády sociální, hospodářské a politické obrážely na sobě záři Boží milostivé spravedlnosti. To jest: Komunismus může být do nich zasazen a zorganizován, ale nikdy by nebyl vznikl a nenabyl oné vnitřní i vnější údernosti, jakou se vyznačuje v zemích s tradicí křesťanskou.

Abych se vyhnul nedorozumění, připomínám, že evangelium jest mnohem více než pouhý zápas o chléb a o vnější pořádky sociální. Ano, mnohem více! Evangelium je poselstvím a realitou z jiné, vyšší roviny, než na které bojuje a pracuje komunismus. Kdybych mluvil o křesťanství v celé jeho plnosti, mluvil bych podrobně o Bohu jako Pánu, Stvořiteli a Vykupiteli, o lidském pádu a hříchu, o zákonu a milosti, o odpuštění a ospravedlnění hříšníků, o záslužné oběti Syna člověka, ve kterém Slovo věčné se stalo tělem, o církvi, o konečném příchodu a vítězství Kristově, o posledním soudu a životu věčném. Mluvil bych zvláště i o království Božím, které svou podstatou i rozsahem přesahuje všechna lidská království, i království liberalismu a kapitalismu, socialismu a komunismu. Evangelium a komunismus patří do různých dimensí (rozměrů) a pouze se protínají v osobním a dějinném životě. Ale když jsme se už sešli jako evangeličtí křesťané, abychom pojednali o svém vztahu ke komunismu, nemůžeme se vyhnout tomu, co jsem před chvílí naznačil, že skrytá duchovní síla prorockého a apoštolského poselství zúrodněovala půdu pro všechny mohutné zvraty so-cialní a politické. A totéž poselství a víra, která se rodí pod jeho úderem, jest i dnes zárukou, že naše dějiny se nezastaví ani u komunismu. Totéž poselství jest normou, která měří a soudí náš veřejný život, všechny strany, i komunisty, a která je očišťuje od nánosů bláta a rozežírající špíny.

Víra křesťanská se nikdy nezastavuje u toho, co je a co v dějinách vzniká. Formuje dějiny k tomu, co býti má, co je dobré a správné. Liší se od abstraktního idealismu a bere dějiny vážně. Vidí skutečnost lidské bídy a hříchu, ale neutíká před ní do vysněného světa idejí a utopií, vede zápas s ní na všech frontách, v lidském

srdci a svědomí, v sociálním životě i v oblasti politické. Při tom však se neztrácí v dějinách, nýbrž měří a soudí dějinná hnutí podle živých norem Boží vůle a spravedlnosti a milosrdenství.

Takto opravdové křesťanství, to jest živá víra v evangelium, působí stále jako skrytá pružina za dějinným životem, svým soudem pomáhá očišťovat lidskou práci od kalu sobectví a od letargické sebespokojenosti. Takto nedovoluje, aby se úsilí o větší a větší svobodu, o čistší a čistší spravedlnost zastavilo na určitém bodu a ztuhlo v neměnných sociálních nebo politických řádech. Víra, jak jí rozumíme z proroků a apoštolů, stále zachraňuje čisté dědictví pravdy, nastřádané minulými generacemi, ale revolučně otřásá lidským srdcem a lidskou společností, kdykoli si lidé sedli na kvasnice a ať ze strachu nebo ze sobectví chtěli umlčet hlas ukřivděných a hladových anebo volání po nápravě věcí tohoto světa.

Tato víra působí ve skrytosti i za převraty, způsobenými komunismem. „Kajte se, lidé,“ – volá – „že jste tvrdostí a mdlobou svého srdce nahromadili tíži bezpráví a nespravedlnosti, takže stavba vašeho společenského řádu se hroutí.“ „Varujte se nového bezpráví“ – volá na adresu revolucionářů – „neboť hněv svatého Hospodina postihne i vás a vaše děti, budete-li svévolně a zpučně šlapat po věčně platných zákonech práva a milosrdenství a pravdy.“ „Neholedbejte se svým vítězstvím“ – připomíná vítězným revolucionářům – „a nepokládejte se za více než za služebníky lidí! A zejména si nemyslete, že vaše revoluce jest posledním stavem v lidských dějinách! Pán Bůh jest Pánem i nad komunismem a už dnes připravuje nové formy sociálního života, které vyrostou vysoko nad to, co nejlepšího může poskytnout komunismus!“

VI.

Hranice komunistického myšlení.

Ano, filosofie i praxe komunistická nám připomínají leccos, nač rádi zapomínáme; že často sami sebe klameme; že děláme, jako bychom následovali Krista, a ve skutečnosti jdeme za Antikristem nevěry a sobecké vzpoury. Hlásáme pomazaně evangelickou lásku a natřásáme se nad syrovou bezohledností komunistů, ale zuby nehty zachraňujeme, co nám hoví. Ale nemůžeme se zastavit při sebekritice. Právě víra v evangelium nám otevírá oči pro celou dějinnou problematiku, zjemňuje náš pohled do nejhlubších hlubin lidské duše i do nejvyšších oblastí lidského toužení, a tedy také do kladů i záporů, do síly i do mezí komunismu. Lidská skutečnost, dějinná i přítomná, sociální i osobní, přesahuje pojmy a kategorie toho, co nazýváme dialektickým materialismem nebo vědeckým socialismem. Vznášíme-li námitky proti němu, nečiníme tak ze strachu, zbabělosti nebo z toporných církevních předsudků, nýbrž proto, že jeho filosofie nestačí na výklad a přeměnu skutečného světa. Dialektický materialismus pomůže nám do určité míry, ale nepomůže nám pochopit lidství v jeho hloubce i výši, v jeho bídě i vznešenosti; nepodává nám klíče, který skutečně otevře bránu do pravého poznání minulosti a přítomnosti, do celé té hrůzné i slavné problematiky dnešní. Je to veliká filosofie, znamenitý výklad dějinného procesu. Ale je také schématem, umělým výtvořem filosofickým, který na každém kroku připomíná schéma Hegelovo, tuto monstrosní filosofii dějin bez počátku a bez konce, bez pravdy a lži,

bez svatosti a hřichu, bez práva a bezpráví, bez dobra a zla, bez viny a bez odpovědnosti, bez svědomí a svobodné závaznosti, bez lásky a milosrdenství. Lidská osobnost, lidská duše i srdce rozplývající se v neosobní proces. Rád, velice rád se začtu do Marxe a Lenina a ptávám se, jak daleko mně pomohou v osobních zápasech mravních a duchovních, ve snaze poznat člověka a lidství. Často se naučím mnohému, ale často je odkládám zklamaně: Na mnoho mne upozornili, mnoho mně vysvětlili, ale na poslední otázky lidského života a srdce nemají odpovědi.

Neboť lidský život a lidské srdce daleko přesahují hranice života sociálního, hospodářského a politického. Za bídu, ne-spravedlností a lži sociálního života jsou příčiny, které mají povahu nadsociální a nadhospodářskou. Člověk jest více než produkt prostředí a masového celku, ano, více než homo oeconomicus, živočich hospodářský. Podstata lidského odporu k pravdě, spravedlnosti a právu leží za rovinou sociálního a hospodářského motivu. Zdroje lidské mravní bídy a duchovní bezútěšnosti se nedají zasypat ani nejučinnějšími převraty a opravami hospodářskými, člověk se provinuje proti člověku, šlape po lidských srdcích z důvodů, které jsou na jiné rovině, než je rovina dějinného a sociálního života. Vina, nepravda, lajdáctví se nedají vyložit dialektickým procesem dějinným, a proto se jím nedají ani odpustit a překonat. Lupa dialektického materialismu je užitečná. Vidíme pod ní, čeho jsme neviděli anebo nechtěli vidět. Ukáže nám, co jsme se pokoušeli oddisputovat, ale co se odbyť nedá. A přece, když jste pod touto lupou poznali všechno, co vám odhaluje, nedohlédli jste do všech podstatných skutečností lidských. Nejste uspokojeni ani vědecky, ani mravně. Máte dojem, že jste vystoupili z vlaku aspoň jednu stanicí před stanicí konečnou.

Ale také kladný smysl lidského života a dějin je postižitelný pouze, když uijeme pojmů a kategorií, které se rodí mimo hranice marxistické filosofie. Už když se ptáte, odkud marxisté vzali představu posledního cíle lidských dějin, zjistíte, že se jejich idea dokonalé beztržní společnosti, svobody a bratrství, rovnosti a spravedlnosti dá vysvětlit pouze z duchovního a mravního odkazu křesťanské civilizace. I všechn ten jejich pathos proti bezpráví a pro pomoc vykořisťovaným obětem hospodářského Leviatana vyrostl z dědictví, které nám nastřádaly jednak skupiny radikálních řeholníků a bojovníků pro království Kristovo, jednak také klasické útvary církevní. Ať už církve jakkoli ztuhly a zúředněly, nepřestaly kázat proroky a apoštoly a bohoslužebným shromážděním kolem ukřižovaného a z mrtvých vstalého Krista zneklidňovaly lidská srdce. Dialektický materialismus skončil by v bezútěšné filosofii dějinné, kdyby se do jeho mlýnice neprodraly dveřmi i podzemními chodbami touhy, naděje a očekávání opravdových, křesťanských vyznavačů. Lidská důstojnost, ideál společenské spravedlnosti a bratrství, nedají se zdůvodnit a myšlenkově nebo mravně zaručit pouhou methodou marxistickou. Patří to k nejpodivuhodnějším paradoxům našich dějin, že tak mnoho z dědictví křesťanského stalo se heslem socialistických zástupů, pochodujících pod praporem protináboženským a proticírkevním.

Ano, dějinám můžeme porozumět, jen když je měříme něčím, co je více než dějiny. Vnitřní svou svobodu zajistíme, jestliže se opřeme o to, co platí naddějinně pro každého člověka a čemu se podrobujeme rádi a svobodně ve svém svědomí. Nemůžeme sice žít mimo proud dějinného života; všechny své zápasy o pravdu a spravedlnost můžeme vybojovat pouze živou účastí na obyčejném pachtění lidském, tedy v rámci dějin. Ale

smysl dějinám dávají odpovědné osobnosti, které bezpodmínečně věří ve věčně platné závazky spravedlnosti a lásky a formují jimi plynulou hmotu lidského pachtění. Nejde o ztuhlé, abstraktní, neživotné ideje; nejde o to pomazaně kázat ctihodné pravdy a mravními, „věčnými“ zákony tlouct lidi po hlavě. Jde však o to rozumět, co se děje v přítomnosti, rozumět včerejšku i dnešku a vstupovat do životní arény se zapáleným srdcem pro to, co k nám mluví jako živé slovo pravdy a milosrdenství od Pána nad lidským životem a smrtí. Opakuji, Marx a jeho nejlepší stoupenci sice vykládali historický vývoj methodou dialekticky materialistickou, ale dějinný proud takto vysvětlený usměřovali – za rozhořčených protestů proti vykořisťování a za vzrušených výkřiků pro spravedlnost – k cíli, který převzali v zesvětštělé formě z ovzduší prorockého a evangelického. Jejich filosofická metoda jim stačila na výklad světa; aby jej přetvořili, k tomu potřebovali něčeho, co jim mohla poskytnout pouze živá tradice víry.

Je-li pravda, co jsem řekl, že komunismus ve svém jádru a ve svých podstatných cílech se nedá pochopit bez křesťanské tradice, pak smíme tvrdit, že nejlepší výboje komunistické revoluce a činnosti se nedají zachránit bez křesťanství. Má these spíše zní: uznávám vaše úsilí o novou společnost, ale chcete-li své výboje sociální spravedlnosti zajistit pro budoucnost, můžete toho dosáhnout pouze duchovním zanícením lidských duší, hlubokou mravní odpovědností a vroucí oddaností pravdám a ideálům, které vládnu nad dějinami. Mluvívá se o nastávajícím zápase mezi komunismem a křesťanstvím. Mezi jistými katolíky uslyšíte hlasy, že zítřek bude dobou grandiosního konfliktu mezi katolictvím a komunismem. Zmínil jsem se o tom na počátku. Dojde-li však ke konfliktu, stane se tak proto, že katolictví se stalo politickou mocí a sběrnou světové reakce – a komunismus vzal na sebe povahu náboženského hnutí. Sám bych pokládal takový konflikt za neštěstí. Nebyl by v zájmu ani komunismu, ani toho, co nazýváme křesťanstvím v pravém slova smyslu.

Křesťanství přesahuje komunismus do hloubky i výše. Křesťanství je vírou, náboženstvím, komunismus je hnutím pro lepší a spravedlivější organizaci lidské společnosti. Jestliže však zmlkne anebo odumře to, co zvěstovali a budovali proroci, apoštolové a prostí věřící od staletí, pak se budou rozkládat základy i té stavby, kterou vybudoval komunismus. I komunismus potřebuje nad sebou vyššího Soudce a vyššího měřítka. Jestliže se komunismus stane náboženstvím, začnou-li lidé místo Boha vzývat komunistickou stranu, její představitele a program, stane-li se komunismus sám sobě nejvyšší normou, pak se promění v modlářství a tyranii. A modlářství i tyranie nesou v sobě símě rozkladu i smrti.

Zajisté, mezi některými thesemi komunistické filosofie a křesťanskou vírou zdá se být nesmiřitelný spor. Křesťanovi jest víra ve svrchovaného Boha, Stvořitele a Pána, Spasitele a Soudce živých i mrtvých, počátkem i koncem života. Komunismus bývá vykládán jako bytostně nevěrecký, atheistický. Jaký tu smír? Oheň a voda se nedají smířit. Ale tu chci zase jen ještě jednou připomenout, že komunismus ve své filosofii i praxi je ohlasem toho, co od dob Abrahamových bylo zvěstováno a co bylo budováno nesčetnými miliony věřících, poslušných svého Pána. Atheismus komunistů se dá historicky a psychologicky vysvětlit, ale jest bludem – nad to pak bludem, který nepatří ku podstatě toho, co komunismus dělá komunismem. Setrvají-li komunisté na atheismu, pak s nimi budeme zápasit, ale tak, aby při tom bylo zachráněno a upevněno, co revoluce a dynamika

komunistická vybojovala pro větší spravedlnost a bez čeho by náš život sociální a politický se potácel zpět. Budeme upevňovat výboje socialistické revoluce, bude-li třeba i – proti komunistům.

Na konec ještě několik slov o smyslu dnešního dění v sovětském Rusku. Jak podivuhodná to historie od revoluce roku 1917, od občanské války až po léta Vlastenecké války 1941–1945! V době revoluční byl poměr mezi komunismem a církví napjatý, zčásti nepřátelský. Bylo to proto, že církev byla do značné míry součástí starého společenského pořádku; nechápala smyslu revolučního převratu; nedovedla živým prorockým stavem zvládnout situaci. Ale ovšem příčinou tragického konfliktu byla i počáteční atheistická, nevěrecká vášeň, duchovní anarchismus revoluční inteligence. „Náboženství opiem lidu!“ Ale čím se vlny více uklidňovaly a čím namáhavějšími se stávaly úkoly budovatelské, tím více staré bořitelské názory ustupovaly novým, kladným a tvořivým. Co bylo nutno vybudovat za posledních 28 let! Jaké ohromné úkoly stojí před nynější sovětskou generací po čtyřech letech bezpříkladného ničení a vraždění! Jakých sil, jakého duševního a mravního napětí bylo třeba, aby ohromná země od Polska k Tichému oceánu byla přestavěna na nových základech a zásadách! V jednom roce (1917) padl carský řád, liberálně buržoasní vláda, umírněně socialistický režim (pod vedením Kerenského). Přišla občanská válka, intervence cizích vojsk, hladomor, rozklad ohromné říše. Jednu dobu pouze šestnáctina starého ruského území zůstala v rukou sovětské vlády. Rusko, po staletí absolutistické, mělo se stát najednou lidovým, socialistickým! Jaký to gigantický úkol! Mnoho zjevů, proti kterým revoltujeme, např. vášeň v ničení, mravní anarchie, plýtvání lidským životem, dá se vysvětlit jen z ruských dějin a z úžasného politického i mravního chaosu, který nastal po revoluci.

Nyní stojí Sovětský svaz na prahu nové dějinné epochy. Vzдал se ideje světové revoluce – nebude-li arci nucen okolnostmi se k ní vrátit – a začal budovat „socialismus v jedné zemi“. Budovat, tvořit, obnovovat! Tu se ukázalo, že budování je těžší a složitější než revoluční bourání. Tak jako mír je těžší než válka. Ukázalo se, že stavba nového pořádku kolektivistického není myslitelná bez mravní závaznosti, duchovní opravdovosti a obětavosti. Nestačí abstraktní, revoluční mezinárodnost, jest třeba vroucí oddanosti rodné zemi. Pevný státní život není možný bez pevných a dobrých rodin! Všimněte si dnešního sovětského zájmu o rodinu! Budování nového sociálního života není myslitelné bez důkladného lidového vzdělání, bez obnovy bohaté ruské tradice, bez náboženského odkazu, bez literárního bohatství. Ukázalo se, že kolektivistická povaha ruského života je hluboko zakotvena v některých složkách pravoslavné zbožnosti a theologie: Jednotlivec je součástí celku – a nemůže být spasen, není-li spasen celek; hřeší a umírá sám, ale povstává k novému životu v organickém společenství mystického těla Kristova.

Neodvažuji se předpovídat, co přijde v SSSR, jaká zde bude budoucnost křesťanství a církve. Smím však říci, že podle náznaků dnešní situace ruské budoucnost křesťanství závisí na jeho vnitřní síle. Jestliže církev ztroskotá, stane se tak nikoli násilím zvenčí, nýbrž proto, že církev bude slabá, neporozumí svému poslání a nebude mít duchovní síly, aby zvládla úkoly, příležitosti i překážky. Bude-li se vývoj v Rusku pohybovat směrem, jak jsem právě naznačil, poroste naděje, že nejpokrokovější a nejduchovnější živly na západě i v Sovětském svazu si porozumějí a že základy míru budou upevněny. Ve světě se ovšem šíří rozmanité teorie o smyslu dnešní sovětské politiky. Jední tvrdí, že v SSSR ožil starý carský imperialismus. Jiní praví, že

se v něm vrátí starý výbojný, revoluční komunismus. Třetí věští, že Rusko stojí pod vedením obého: že carský imperialismus splynul s výbojným revolucionismem, aby zrevolucionoval a ovládl celý svět. Soudím však, že SSSR je na cestě budovatelské: chce vystavět pevný socialistický řád na území šestiny zemské pevniny a že uvědoměle oživuje a probouzí všechny kladné síly ruské i světové tradice civilisační. K tomuto ohromnému dílu bude více a více potřebovat všech vrstev, které v sobě ztělesňují duchovní bohatství od dob proroků a apoštolů.

Ale nechme prorokování! Nikdo neví, co přijde. Záleží jen na tom, abychom vyšli ze správného odhadu dnešní situace a konali, co je třeba právě dnes konat. Dívám se nadějně do dnů příštích. Ale vidím na cestě ponurá nebezpečí. Jedno z největších nebezpečí je, že si strany a lidé, kteří představují dějinnou dynamiku a revoluční elán, přestanou rozumět s lidmi, kteří chtějí zachránit, co se dá, z mravního, právního a duchovního odkazu minulosti. Hrozí nám nebezpečí, že komunisté přestanou hovořit s druhými a že ti druhí ze strachu a slabosti dají se do služeb cíhající reakce; že obě skupiny přestanou spolu mluvit a začnou jen po sobě agitačně prskat. Jak by to skončilo, dovedeme si představit. Komunisté by zneplodnili v agitačních heslech a v prázdném rádobý – revolučním dynamismu, jestliže by ovšem neustrnuli ve vlastenecko-slovansko-socialistickém horování, připomínajícím spíše úroveň českého života před šedesáti lety než dějinnotvorný komunismus 20. století. A naši protikomunisté by vyvolávali všechny „duchy“ včerejšího zpátečnictví – bez ducha, bez víry, bez naděje.

Naše víra nám dává sílu podívat se do soudobých těžkostí s přísnou kritičností a nesmlouvavým protestem proti všem svévolným hříchům odpovědných lidí, zároveň však nás vyzbrojuje odvahou spolupracovat na budování nového světa bez strachu, bez nakyslé podezíravosti a bez zbytečného hořekování. Poroste-li naše víra, pak s pomocí Boží a z milosti Boží můžeme i my slabí, chatrní lidé položit pevné základy pro lepší pořádky u nás, ve třetí republice, ale i v Evropě a konec konců i v celém světě!

Komunismus a křesťanství, část přednášky pronesené na konferenci Evangelického Díla 29.–31. srpna 1996, Hradec Králové 1946, s. 19–47.